

## זהותה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי – לקראת עיגון חוקתי?

**מושב הפתיחה: אתגרים בשימור זהותה של ישראל כמדינת לאום**

יו"ר מר ישראל הראל: עיתונאי ומייסד המכון לאסטרטגיה ציונית

מוריי ורבותיי, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה שמתקיים יום עיון כזה וסדר יום מעמיק עם דוברים מומחים וחלקם יותר מאשר מומחים, הם גם אכפתיים. החוק הזה שמתגבש והולך הוא חוק של אנשים אכפתיים קודם כול. אכפת להם איך תיראה דמות המדינה. לפני כשלוש שנים עדי ארבל, שמיד אגיד עוד כמה דברים על אודותיו, ואני, הגענו למזכיר הממשלה צבי האוזר ושאלנו אותו: תגיד לי, איך משכנעים את ראש הממשלה לתת כתף ויותר מזה, לדחוף את החוק הזה? כי בסך הכול מדובר על הזהות הכי בסיסית של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי, זהות שמרחפת באוויר אבל טרם עוגנה בחוק. ואז, לגבי ראש הממשלה הוא אמר מה שאמר וזה יישאר "אוף רקורד", אבל לגבי השקפת עולמו, שזה הנושא החשוב ביותר היום, אולי יותר חשוב מהרבה סוגיות ביטחוניות ואחרות, זה קביעת זהותה של המדינה בחוק על מנת שהכול יזרום עם הנוסח של הזהות הזאת. ועל כן לא הופתעתי שבראש הוועדה המארגנת גם מיקי וגם צביקה מכהנים. כידוע, החוק הזה נמצא עכשיו במגרסיים בכנסת בהובלת חברי הכנסת יריב לוין ואיילת שקד שתהיה יותר מאוחר כאן. לפני שאני מציג את הדוברים אני רוצה להביע דעה שכל דבר שייאמר כאן היום ממילא הוא סובייקטיבי, שאני מקווה שלחוק הזה בגרסה שלו עכשיו כפי שהמכון לאסטרטגיה ציונית הגיש אותה או כפי שפורום קהלת התקדם איתה, שבגרסה הזאת לא יקרה מה שקרה לחוק השוויון בנטל, כי אם יקרה לו אז מוטב שלא יוגש חוק כלל מאשר שיוגש כשסעיפים למשל, כמו השפה העברית לא תהיה שפת המדינה היהודית, ועוד כמה דברים שכבר היום מתחילים להיות מושלכים הצידה. פעמים אנחנו לא יודעים כיצד דברים מתגלגלים. החוק הזה הוא למעשה ברירת מחדל לאי הצלחתנו להביא לדיון בכנסת חוקה לישראל. המכון הישראלי לדמוקרטיה במשך שנים הריץ הצעת חוקה משלו. זכיתי... יושב כאן השופט שמגר שהוא היה נשיא ה... או היה המוביל של ההצעה הזאת. ההצעה הזאת לא נראתה למספר אנשים שהיו גם כן שותפים מטעם המכון כמוני, למשל, זכיתי להימנות עמם לא בצוות המצומצם אבל בצוות היותר רחב, ואני חושב שאחת הסיבות להקמת המכון לאסטרטגיה ציונית הייתה על מנת לצאת בהצעת חוק, בהצעת חוקה לישראל שבעינינו נראתה הרבה יותר יהודית, הרבה יותר ציונית. שתי החוקות האלה עמדו לדיון בוועדת החוקה חוק ומשפט בראשותו של פרופ' מנחם בן ששון, היום נשיא האוניברסיטה העברית,

ולמעשה חוקה אחת... הצעה אחת נטרלה את חברתה והנושא הזה לפחות מבחינה פוליטית ירד מסדר היום. ואז יום אחד נפתחת דלתי ונכנס לחדרי פעיל צעיר במכון לאסטרטגיה ציונית בשם עדי ארבל, שאז כבר זכה לזכויות, ושואל: רגע אחד, אם אי אפשר שתהיה חוקה מדוע שלא נעשה את זה באמצעות חוק יסוד? וכך, הייתי אומר, נדלקו עיניי, ואותו צוות שגיבש את החוקה החל לגבש גם את החוק הזה, את חוק הלאום. כמעט כל מי שהיום פעיל בו, כמו פרופ' קופל, מייסד פורום קהלת, פרופ' אבי דיסקין ואחרים היו בצוות הזה, אחרים שלא נמצאים עכשיו, כמו יואל גולובנצקי. בקיצור, ככה החוק התגלגל והגיע לכנסת. בתחילה אני... ציפי לבני עוד לא נמצאת כאן, אבל כמעט בהסכמתה של ציפי לבני כי פנינו לאופוזיציה, אחר כך היא חזרה בה ואבי דיכטר הרים את ההצעה הזאת. אני רוצה לספר לאלה שלא יודעים ולהזכיר לאלה ששכחו ש-20 מתוך 28 חברי כנסת מטעם קדימה חתמו על הצעת החוק הזאת, כשחלק מהם התקוטטו ביניהם מי יכנס לרשימת היוזמים כי רשימת היוזמים נדמה לי יכולה לכלול או חמישה או שבעה. ויום-יומיים אחרי שעיתון "הארץ" שאני, יש לי הכבוד לכתוב בו ושהמו"ל שלי עמוס שוקן נמצא כאן, החל במאבק נגד החוק, לאט לאט חלק מהאנשים החלו לשמוט את חתימותיהם בתואנות אלה ואחרות. זה קומפלימנט ל"הארץ", אבל לא קומפלימנט להם שהם חותמים על הצעת חוק כזאת ואפילו מתקוטטים להיות בין יוזמיה ולבסוף נסוגים. זה פחות או יותר... כל אחד כמובן יכול לשער מה עובר במוחו של אדם נוכח התנהגות כזאת. האינטלקטואליזציה של החוק חשובה במיוחד אם באמת רוצים להגיע לכך שהחוק יתקבל במינימום שסע פנימי. כלומר, אם אנחנו רוצים לקבוע דבר כל כך עקרוני, כל כך חשוב לעתיד העם, לעתיד המדינה, אולי אפילו לעתיד העם היהודי, צריך לעשות אותו במרבה ההסכמה הלאומית אבל עד גבול מסוים. מעבר לו אי אפשר יותר להשהות את זה כי המתנגדים לו אני מעז לומר לא תמיד עושים את החשבונות שאנשים אחראים שיושבים כאן כן עושים. המושב הראשון יעסוק באתגרים בשימור זהותה של ישראל כמדינת הלאום והדובר הראשון שיציג את הזירה המשפטית יהיה ד"ר הראל ארנון.

הראל הוסמך לעריכת דין בשנת 2001, סיים בהצטיינות את לימודיו לתואר ראשון ושני באוניברסיטת בר אילן, ולאחר שהתמחה אצל נשיא בית המשפט העליון, אהרון ברק, הוא פנה ללימודי דוקטורט בבית ספר למשפטים בהרווארד, שם גם נפגשנו פעם ראשונה, והוא היה שם עמית של קרן פולברייט. ספרו, "תאוריית החקיקה הישראלית", העוסק בחקיקה באמצעות משאלי עם, ראה אור בארצות הברית בשנת 2008. הראל, בבקשה.

## ד"ר הראל ארנון:

אני רוצה לפתוח בשבח האכסניה אל"ף, שהזמינה אותי לשאת פה דברים, וגם בעצם קיומו של הכנס החשוב הזה. ברוח הימים האלה, עם השוויון בנטל, אני חייב לפתוח במשל על עגלה מלאה. אבל לא תהיה פה עגלה ריקה אלא רק עגלה מלאה. שיערו בנפשכם עגלה מלאה עמוסת טובין שעולה במעלה ההר. העגלה קצת ישנה, מקרטעת אבל סוחבת. היצול הוא מברזל, ארבעה גלגלים מעץ, עולה. העגלון זוכר שהוא צריך להחליף את הגלגלים, רק אין לו זמן לעשות זאת בנחת. באחת מההזדמנויות הוא עוצר, מחליף שני גלגלים בצד אחד. מגלגלי מתכת וברזל ועץ הוא הופך אותם לצמיגים של מישלין. לפני שהוא מספיק לעבור לצד השני הסוסים שועטים, הוא קופץ על העגלה והעגלה ממשיכה למעלה כשרק שני גלגלים הוחלפו. מה קורה למטען? מחליק. זו על רגל אחת התזה שאני רוצה להציג כעת, והיא בעצם הטענה שהאבולוציה של המשפט החוקתי בישראל כרגע מצויה בשלב מעבר, שלב מעבר שהוא תולדה של תאונה, ואם ננציח את שלב המעבר הזה ולא נעבור במהירות אבל בזהירות לשלב הבא, המטען מהעגלה המלאה עלול להחליק. מהי חוקה? חוקה בדרך כלל מסדירה שני אשכולות של נושאים. סט אחד של כללים בחוקה טיפיקלית מוקדש למשטר, כללים פרוצדורליים, ואילו הסט השני אמור לבטא ולשקף את הערכים של אותה מדינה או אותו משטר שהחוקה באה לשרת. כמו שאנחנו יודעים, לישראל אין חוקה במובן הרגיל.

יש חוקי יסוד, אבל אין חוקה שהתקבלה, חוקה כוללת אחת, מסמך אחד מכונן שאפשר לקרוא לו חוקה. אמנם עד ראשית שנות ה-90, ישראל קיבלה שורה של חוקי יסוד שאמורים היו בהתאם להחלטת ועדת הררי מראשית קום המדינה להפוך לחוקה. אותם חוקי יסוד התעסקו בעיקר בליבה הפרוצדורלית של חוקה. חוקים שעוסקים במעמד הנשיא, צבא ההגנה לישראל, הממשלה וכולי. סט הערכים האחר או האשכול האחר שחוקה מטפלת בו בדרך כלל, כלומר סט הערכים שמשקפים את הזהות של מדינת ישראל נותר קרקע לפיתוח שיפוטי של בית המשפט העליון בעיקרו. ישראל התנהלה במשך עשרות שנים באמצעות הלכות שיצאו מבית המשפט העליון שהסדירו וקבעו את חופש הביטוי, זכויות נוספות מצד אחד, אך גם השכילו לשקף ולבטא ערכים פרקיטולריסטיים של מדינת ישראל. בית המשפט העליון ידע מצד אחד לכבד את חופש הביטוי מצד אחד, ומצד שני גם לפסול מפלגות שפעלו או רצו לפעול בניגוד לזהות הפרטיקולריסטית

של מדינת ישראל. בית המשפט העליון  
ידע לכבד את התכלית של עלייה יהודית לארץ ישראל,  
ובכלל בפיתוח של עקב בצד אגודל  
הצליח לבטא בצורה ראויה את האיזון הזה  
שכה מיוחד למדינת ישראל. ערכים ליברליים  
ואוניברסליים מצד אחד בצד ערכים לאומיים פרטיקולריסטים  
שאופייניים רק לנו. אנחנו בעצם,  
הכנסת מחוקקת שני חוקי יסוד: כבוד האדם וחופש העיסוק.  
לא נכנס כרגע לשאלה מה ראו המחוקקים  
כשתיקנו את החוקים האלה, מה הייתה כוונתם,  
זה כרגע פחות מעניין. אבל העובדה היא שהכנסת  
עייגה במסמך פורמלי בחוקי יסוד סט של ערכים  
שהוא ברובו, אם לא כולו, משקף את הערכים האוניברסליים  
שחוקה אמורה לכלול. למרות התכלית הראויה  
לאורח חייה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית,

סט הערכים והזכויות שאותם חוקי יסוד ביקשו לעגן  
הוא בעיקרו זכויות אדם ניטרליות, שהן ללא ספק חשובות  
אבל הן אינן מבטאות בהכרח את האופי המיוחד של מדינת ישראל  
כמדינת הלאום היהודי. וכך, מאותו שלב ואילך באמצעות  
המהפכה או ההפיכה החוקתית נמצאים שופטי ישראל וגם השחקנים  
האחרים בתוך מערכת המשפט, שחקנים זה אומר עורכי דין,  
אקדמאים וסתם אזרחים מן השורה, בטופוגרפיה משפטית חדשה

שבעצם מצד אחד מעגנת את הערכים האוניברסליים  
בחוקי יסוד, אך בגלל שחוקי היסוד הללו  
או לא השכלנו, הכנסת לא חוקקה  
חוקי יסוד נוספים שישקפו את הערכים  
הפרטיקולריסטיים שהתגבשו בפסיקת  
בית המשפט העליון עד אז, מאותו רגע ואילך  
הטופוגרפיה משתנה כך שזכויות אדם ושיח אוניברסלי  
מעוגן בחוק עלי ספר, ואילו ערכים פרטיקולריסטיים  
נותרו כחלק מהמשפט המקובל. בעצם העגלה החליפה שני גלגלים  
והותירה שני גלגלים ישנים. אני זוכר אותי כסטודנט למשפטים  
בסוף שנות ה-90 קורא בהשתאות פסיקה של הנשיא שמגר, אבל לא רק,  
אבל של שופטים מהאסכולה הקודמת, חיים כהן ולנדאו וזילברג,

שגם אם לא תמיד הסכמתי איתם, הרטוריקה ותחושת ה...  
הייתי אומר ארשת הכבוד שבצבצה בין השיטין  
לזהות הפרטיקולריסטית של מדינת ישראל  
הייתה סמויה אבל גם לא סמויה מן העין.  
אם הטענה הזאת נכונה, אנחנו נראה שפסיקה מאוחרת  
של בית המשפט העליון, משנות ה-90 ואילך,

לאור הטופוגרפיה החדשה, בהכרח כבולה או חייבת  
לתת משקל עודף לאותם ערכים אוניברסליים  
כפי שעוגנו בחוקי היסוד. ופה אני רוצה להתבסס  
על מחקר מאלף שכתב וערך ד"ר אביעד בקשי,  
שבחן שורה ארוכה של סוגיות ומוכיח את התזה שבאמת  
עד לעידן המהפכה החוקתית, בית המשפט העליון  
בסוגיות מסוימות או בסוגיות שעומדות בליבה  
של הצומת של הערכים האוניברסליים והפרטיקולריסטיים

של מדינת ישראל, בית המשפט העליון  
השכיל לאזן בין השניים. אבל באותן סוגיות ממש,  
אחרי המהפכה החוקתית בית המשפט העליון  
כבול או שלא כבול, אבל המשקל שהוא מעניק  
לזכויות האדם או לערכים האוניברסליים  
שמעוגנים בחקיקה פורמלית גדל על חשבון הערכים  
הפרטיקולריסטיים. והתוצאה היא שחיקה,  
שחיקה משמעותית אפילו, בזהות הלאומית הציונית  
של מדינת ישראל. ואני אתן כמה דוגמאות.  
הדוגמה הראשונה קשורה בנושא של הקצאת קרקעות  
לטובת התיישבות יהודית. אני רוצה להציע להתבונן  
בשני פסקי דין של בית המשפט העליון,  
האחד מסוף שנות ה-70 בעניין בורקאן,

והשני מסוף שנות ה-90 בעניין קעדאן.  
הראשון עוסק בהקצאת קרקעות בעיר העתיקה,  
ובה עותר ערבי שטוען לאפליה. בית המשפט העליון  
בחוות דעת שכתב... בפסק דין שכתב השופט חיים כהן  
דוחה את העתירה על סמך כמה נימוקים.  
אני אקריא רק חלק. הוא קובע ש"הצורך בשיקום  
הרובע היהודי בעיר העתיקה" הוא לשם החזרת עטרת  
היישוב היהודי ליושנה "כדי שליהודים יהיה שוב,  
כמו שהיה בעבר, "רובע המיוחד להם  
ליד רובע המוסלמים והנוצרים". "אין כל אפליה פסולה  
בייחודם של הרובעים הללו. "רובע רובע ועדתו".  
הוא מוסיף נימוק מעניין נוסף  
שהעותר עצמו מוסלמי רואה עצמו מחויב לדת  
שאוסרת מכירה ליהודים, ולכן הוא בא בחוסר ניקיון כפיים  
לבית המשפט כשהוא מבקש ממדינה יהודית  
להקצות לו קרקע. 20 שנה אחר כך בעניין קעדאן,  
המקרה הידוע שבו עתרו ערבים תושבי ישראל  
לזכות בקרקע באגודה שיתופית שזכתה להקצאה  
מקדן קיימת לישראל. אנו נמצאים בעידן הבתר-חוקתי.  
עתה כבר יש לנו חוקי יסוד שמעגנים בפרשנות המקובלת זכות לשוויון.  
הפעם ברק כותב את פסק הדין בעניין קעדאן,  
והוא מאזן בין תכלית אחת או בין זכות אחת,  
זכות לשוויון של קעדאן, ובין תכלית אחרת  
שהיא בעצם עומדת בבסיס החוק  
של מנהל מקרקעי ישראל. וכשהוא מונה את התכליות  
שלאורן צריך לבחון את הפגיעה בזכות לשוויון,  
כי ברק יוצא מנקודת הנחה שהזכות לשוויון של קעדאן אכן נפגעת,  
ועתה כל מה שיש לבדוק הוא האם הפגיעה מוצדקת ומכוח מה,  
אז בין אותן תכליות של חוק מקרקעי ישראל הוא קובע,  
הוא מונה: "מדיניות ביטחון, פרויקטים לאומיים,  
פיזור אוכלוסין והתיישבות חקלאית".  
הוא מתעלם לחלוטין מהעובדה שחוק מקרקעי ישראל נחקק  
לאחר הסכם שכרתה הקדן הקיימת לישראל  
עם המדינה לפיו הקדן פעלה ברכישת מקרקעין  
בארץ ישראל והעברתם לבעלות  
העם היהודי וכולי וכולי. כלומר התכליות אותן הוא מזהה  
הן תכליות לאומיות אמנם, אבל נטולות כל סממן  
פרטיקולריסטי מכיוון שמדיניות ביטחון,

פרויקטים לאומיים ופיזור אוכלוסין הם שיקולים שהם אינם ייחודיים  
דווקא למדינת ישראל. כשהוא בוחן את האיזון בין...  
האיזון האנכי בין הזכות לשוויון שנפגעת מול התכליות האלה,  
הוא קובע שהזכות לשוויון על העליונה,  
ובכך בעצם פוסל את מדיניות ההקצאה  
או מתעלם מהערך ש... מאחד הערכים המכוננים של המדינה  
שהוא הקצאת קרקעות במדינה לטובת העם היהודי.  
דוגמה נוספת קשורה בחוק השבות.  
חוק השבות, כידוע, נותר אחד מדברי החקיקה  
או מהערכים שעליהם דומה שאין מחלוקת במחנה הציוני  
שהוא חוק מוצדק וראוי מבחינה מוסרית.  
כלומר למדינה יש זכות לבחור מי יקבל את המפתח לבוא בשעריה.  
ואכן בית המשפט העליון עד לשנים האחרונות,  
ודאי עד למהפכה החוקתית, מעולם לא התערב  
בשיקול הדעת של שר הפנים לקבוע האם מותר לאפשר  
גם ללא יהודים לעשות שימוש בחוק השבות.  
הוויכוח היה מיהו יהודי, או איך מבררים מי זכאי לו  
או מי לא זכאי לו, אבל היה ברור מאליו שלשר הפנים  
שיש לו סמכות, למשל, להכריז על איחוד משפחות

או להכיר בהגירה של לא יהודים שנשואים ליהודים  
או יש להם קרובי משפחה יהודים, לא התערב והשאיר את זה  
לשיקול דעתו של שר הפנים. אולם בשנים האחרונות,  
בשנים שאחרי המהפכה החוקתית, אנחנו עדים לשינוי.  
בראשית שנות האלפיים, לאחר שהתופעה של איחוד משפחות  
בין ערבים אזרחי ישראל לבין ערבים תושבי יהודה ושומרון  
הלכה וגברה, לפי הנתונים שיש בידינו,  
בין 130 ל-140 אלף תושבי יהודה ושומרון  
קנו אזרחות מכוח חוק השבות, החליטה הממשלה  
לעצור את הנוהל הזה שמאפשר לשר הפנים לאחד משפחות.  
הוגשו מספר עתירות בנושא הזה לבית המשפט העליון.  
לא אמנה את כל גלגולי העתירות הללו  
מכיוון שאחר כך הממשלה והכנסת תיקנו חוק ושינו אותו  
פעם נוספת ופעם שנייה ופעם שלישית.  
העתירות האלה נדחו ברוב של שישה נגד חמישה.  
ומה שמעניין הוא שוודאי דעת המיעוט שנכתבה על ידי ברק  
והצטרפו אליו ג'וברין, חיות ובייניש ופרוקצ'ה,  
התבססו כולן על הבחינה של הזכות של כבוד האדם  
של האזרח הישראלי שמבקש לאחד את משפחתו מצד אחד,  
ומצד שני בשאלת הביטחון, האם איחוד המשפחות הזה  
פוגע או לא פוגע, עלול לפגוע או לא לפגוע  
בביטחון המדינה? דעת המיעוט קבעה  
שהתכלית הזאת ראויה, אבל הפגיעה איננה מצדיקה,  
הפגיעה בכבוד האדם של האזרח שמבקש את איחוד המשפחות  
איננה מצדיקה את... איננה מצדיקה את הפגיעה  
בביטחון המדינה. שהיא כן מצדיקה.  
אולם מה שמדהים הוא שמכל הרטוריקה  
הן של דעת הרוב והן של דעת המיעוט,  
נעדרת לחלוטין האפשרות שנרמזה על ידי המדינה,  
שאחת התכליות של החוק הזה  
שנועד להגביל את איחוד המשפחות  
היא גם שמירה על המאזן הדמוגרפי

וביסוס הרוב היהודי במדינת ישראל  
שהוא אחת מאבני היסוד או מהערכים שנמצאים  
בליבת המפעל הציוני. במבט שני אולי קשה להאשים  
את בית המשפט בכך מכיוון שהן הפרקליטות  
והן נציגי המדינה אמרו את הדברים האלה  
בחצי פה והשתיתו את מרב ההנמקות שלהם  
לחוק האזרחות על בסיס שיקולים ביטחוניים בלבד.  
אז מה לנו להגיד על שופטי בית המשפט העליון  
כאשר המשיבים עצמם מצהירים או לפחות  
בצורה פורמלית טוענים שהחוק מושתת  
על שיקולי ביטחון בלבד? אולם במבט שלישי אני חושב  
שהתופעה הזאת שהמדינה איננה אומרת  
את מה שאני חושב מתבקש ממנה לומר,  
הוא סוג של "צ'ילינג אפקט" שעניינו...  
שהוא חלק מהמהפכה החוקתית שבכלל ש...  
או מהביקורת שמופנית כלפי המהפכה החוקתית  
שאנחנו, פקידי המדינה אינם בוחנים שאלות  
בשאלה האם הן ראויות או לא ראויות  
מבחינה משפטית אלא האם הדבר  
בגיץ או לא בגיץ. ומכיוון שהחשש לקבל...  
לאשר משהו שלא יעבור במבחן בג"ץ,  
לוקחים איזה מרווח ביטחון,  
מה שנקרא ה"צ'ילינג אפקט",  
ונמנעים מדברים שהם לכאורה  
חוקתיים, ראויים ותקינים רק בגלל החשש  
שמא זה לא יעבור בבג"ץ. אז המדינה עצמה באותן עתירות  
מחביאה את הנימוק הציוני והלאומי שהוא עניינו שמירת המאזן הדמוגרפי  
בתוך מדינת ישראל. בהמשך, בשנת 2012,  
שוב פעם עתירה על החוק, וגם הפעם בית המשפט העליון  
דוחה ברוב של קול אחד את העתירות, שוב פעם על סמך אותה הנמקה,  
הנמקה של שיקולי ביטחון. אמנם בפסק הדין ההוא של 2012,  
שופטי המיעוט לוי, לוי, נאור, ריבלין ומלצר  
הזכירו בפסק הדין תכלית ראויה שהיא התכלית  
של שמירת המאזן הדמוגרפי. סליחה, שופטי הרוב.  
אולם הם טענו שמכיוון שהדבר לא נאמר על ידי המדינה,  
הוא לא חלק מהרציו של פסק הדין.  
דוגמה שלישית שאני אזכיר רק ברפרוף  
היא קשורה בשפה העברית. על אף שמבחינה פורמלית  
לפי סימן 82 לדבר המלך במועצתו, השפה הערבית והשפה העברית  
לכאורה הן בעלות מעמד רשמי זהה במדינת ישראל.  
בית המשפט העליון, ודאי ב-40 השנים הראשונות לקיומו,  
בשורה של החלטות וגם בלא מעט דברי חקיקה  
הכיר בכך שהשפה העברית זוכה למעמד בכורה  
על פני השפה הערבית. אולם שוב, לאחר המהפכה החוקתית  
אנחנו עדים לכרסום במעמדה של השפה העברית  
כשפה בעלת מעמד בכורה. אנחנו רואים זאת  
בשורה של פסקי דין, ראשית בעניין קסטנבאום  
שבו בית המשפט העליון קובע שהדרישה שהכיתוב על מצבות  
יהיה בעברית בלבד פוגעת בחופש הביטוי. מאוחר יותר בעניין ראם  
בעיריית נצרת בית המשפט העליון קובע שהזכות  
לחופש ביטוי מסחרי מאפשרת... היא שוללת תקנת עזר עירונית.  
בעיריית נצרת תיקנו תקנה שכל שילוט עירוני

חייב להיות לפחות גם בעברית. בית המשפט פסל את התקנה הזאת וקבע שחופש הביטוי מאפשר גם ביטוי בערבית, ובערבית בלבד. ומאוחר יותר, בעתירות שהגיש עדאללה לעניין השילוט בשכונות יהודיות או בשכונות עבריות בערים שונות בישראל וקבע שגם במקומות כאלה השילוט חייב להיות בערבית וכולי וכולי. לסיכום, החוק שאנחנו דנים בו או הצעת החוק שאנחנו דנים בה בכנס הזה איננו בא להפוך סדרי בראשית. מטרתו היא בעצם להשלים את המפעל החוקתי שאנו שרויים באמצעו. הוא בא להוסיף ולהחליף גם את הגלגלים הנוספים של העגלה המקרטעת מכיוון שהותרת ערכים אוניברסליים בעיגון פורמלי מצד אחד מבלי להשלים את המלאכה, פירושה כבילה אינהרנטית של מערכת המשפט לתוך סד שאיננו משקף ומבטא את הזהות המיוחדת של מדינת ישראל. ואכן הצעת החוק הזאת רק משקפת הלכות נושנות של בית המשפט העליון שנקבעו לפני המהפכה החוקתית. הצעת החוק איננה באה לייצר נורמות חוקתיות חדשות שאינן בלב הקונצנזוס, היא רק באה לשמר ולהחזיר ליושנה, להחזיר את ה... לשים במקום הראוי לו... לשים במקום הראוי להם את הערכים הפרטיקולריסטיים הציוניים של מדינת ישראל. ועל כך אני חושב שכל מי שרואה עצמו חלק מהמחנה הציוני חייב רק לברך. תודה רבה.

#### ד"ר אסף מלאך, בר אילן, המכללה למדינאות יהודית

אני... זה זמן קצר מאוד בשביל ככה אפילו לגעת מלמעלה בנושאים. אני אנסה בכל זאת להגיד איזה שתי תובנות עיקריות בהקשר הזה של האתגרים בהקשר האקדמי של ישראל כמדינת לאום. "שום היסטוריון מעמיק שעוסק בלאומים ולאומיות "איננו יכול להיות מחויב פוליטית ללאומיות. "לאומיות תובעת אמונה רבה מדי במה שבמובהק איננו כפי שהוא. "כפי שאמר ארנסט רנן, "חלק מקיומו של לאום הוא תפיסה שגויה של ההיסטוריה שלו. "להיסטוריונים יש מחויבות לא לטעות, או לפחות לעשות מאמץ לא לטעות. "למיטב הבנתי, חברות בארגון אירי לאומי מהפכני "או במפלגה הפרוטסטנטית בצפון אירלנד "כבר איננה מתיישבת יפה כל כך עם מחקר היסטורי. "בדיוק כשם שלהיות ציוני איננו דבר המתיישב "עם כתיבה היסטורית שקולה של ההיסטוריה של היהודים". מי כתב את הדבר הזה? אריק הובסבאום, אחד מהחוקרים הבולטים בהיסטוריה של הלאומיות. היסטוריון בפני עצמו מפורסם של המאה ה-20, והוא כותב את הדבר הזה. אני קורא שוב את משפט המפתח: "להיות ציוני איננו דבר המתיישב עם כתיבה היסטורית שקולה של ההיסטוריה של היהודים".

עכשיו זה בעצם, אם אני מנסה ככה במילה אחת להגיד מה האתגר בזירה האקדמית לשימורה של ישראל כמדינת לאום, זה האתגר.

שאנחנו מסתובבים בתוך אטמוספירה שלהיות ציוני איננו מתיישב עם כתיבה שקולה של ההיסטוריה של היהודים. מי שציוני הוא כבר לא מספר את הסיפור כמו שצריך. זו האטמוספירה שאנחנו בתוכה בעולם,

אבל להוותנו, גם בישראל. עכשיו, מה שמפתיע בסיפור הזה זה שהיינו מצפים שמי שכתב את זה זה בטח איזה משהו שצורת החשיבה שלו, הגישה האקדמית שלו, היא גישה מאוד מאוד אובייקטיבית. גישה מאוד מאוד ניטרלית, שהוויכוח הזה עד כמה החוקר אמור להיות מעורב בתוך תחומי מחקר עלתה וצצה בדיסציפלינות שונות, בהקשרים שונים. למשל, כאן בישראל היה ויכוח מפורסם בשנות ה-50 בין גרשום שלום לברוך קורצווייל עד כמה ההיסטוריון צריך להיות מרוחק או לא. שלום אפילו נמנע מלהגיע לוועדות של האו"ם, למשלחות של האו"ם שהגיעו לכאן, שהלכו דינור וברוור וכל החוקרים הגדולים פה מהאוניברסיטה העברית ניגשו, והוא אמר: אני כהיסטוריון צריך לשמור על ניטרליות. לא ניגש אפילו לזה.

וקורצווייל תקף אותו אם היסטוריה יכולה להיות אובייקטיבית או לא. בסדר, אז יכול להיות, היינו מצפים שהובסבאום בוודאי הוא אחד כזה שהוא עומד במגדל השן, הוא לא מתערב. אבל הובסבאום הזה הוא מראשי המפלגה הקומוניסטית באנגליה, יהודי, כמובן. כבר כתבו גם

על ההקשרים האלה, אבל... והוא לא רק שהוא ממובילי המפלגה הקומוניסטית בבריטניה, הוא היה חלק מצוות של ההיסטוריונים שעל יד המפלגה הקומוניסטית. במשך עשר שנים היה חלק מהצוות הזה. עכשיו הצוות הזה הפסיק לפעול בשנת '56. מה קרה ב-'56?

אחרי נאום חרושצ'וב הייתה לאינטלקטואלים איזושהי ציפייה שהנה אולי הגיע מנהיג אחר, כבר זה לא סטלין, יבוא משהו חדש.

חודשים ספורים אחר כך חרושצ'וב פולש להונגריה, וזה קו שבר ביחסים של האינטלקטואלים המרקסיסטים במערב עם ברית המועצות.

והם אומרים עד כאן ונסוגים, והפורום הזה של ההיסטוריונים שעל יד המפלגה הקומוניסטית בבריטניה, נבלם.

אבל מי נשאר עדיין חבר הדוק של המפלגה, כמובן? ידידנו הובסבאום.

אז זו הסחורה

שאיתה אנחנו מתמודדים.  
זו הסביבה שבתוכה  
אנחנו מתארגנים.  
אז אני פותח בדבר הזה  
כי זה הטעם,  
זה הריח של הסביבה  
שאיתה אנחנו מתעסקים.  
עכשיו, בהקשר הזה אני אומר,  
אני נכנסתי לתחום הזה לפני 10 שנים.  
התחלתי לכתוב דוקטורט  
שהוזכר כאן אצל ברוך זיסר.  
להפתעתי, אני ציפיתי שהתחום הזה  
יהיה תחום חרוש לעייפה.  
כשניגשתי לכתוב את הצעת המחקר  
אמרתי, הרי בישראל זה נושא ליבה.  
זה לא נושא איזוטרי,  
זה נושא ליבה.  
הנושא הזה, זהותה של ישראל  
כמדינת לאום או מדינה אזרחית,  
זה מה שמבחין פה בעומק  
מעבר לשאלה של יהודה ושומרון  
שנמצאת במשך עשרות שנים  
עלתה כקו שבר בין ימין לשמאל.  
אבל ברמת העומק,  
אם הולכים צעד אחד פנימה,  
מה הוויכוח הבא  
שיוכרע לכאן או לכאן?  
הוויכוח על יהודה ושומרון.  
מה שאלות הליבה שעומדות,  
זו שאלת הזהות היהודית  
או הכללית של מדינת ישראל.  
אמרתי, בוודאי הנושא חרוש,  
אין מה לומר בו יותר.  
להפתעתי גיליתי  
שהכתיבה בנושא הזה  
היא כתיבה  
מאוד מאוד מעטה ודלה.  
עכשיו אני רוצה להסביר  
את מה שאני אומר.  
נמצאת פה פרופ' גביזון שכתבה  
לא מעט חיבורים בנושא הזה.  
יש כתיבה של משפטים  
דוגמת פרופ' גביזון,  
דוגמת פרופ' גנז ואחרים,  
שכתבו על ההיבט הזה  
מהזוויות המשפטיות  
שמאוד דורשות  
את ההתעסקות בדבר הזה.  
יש כתיבה, למשל,  
של יעקבסון ורובינשטיין  
שכתבו את הספר "ישראל  
משפחת העמים" סביב הנושא הזה.

מבחן השוואתי. אמרו,  
בואו נשווה, נראה מה קורה בעולם,  
נראה מה קורה בישראל,  
נראה...  
אני מבין שהזמן נגמר,  
עוד לא התחלתי,  
אני עדיין במבואות.  
כשיהיה לך יותר ניסיון.  
-ככה לתפוס את הנקודה.  
טוב, זה בכנס הבא.  
בכל אופן,  
אז יש כתיבה מהסוג הזה.  
הכתיבה של מדעי המדינה  
בזווית של מדעי המדינה  
הווי אומר לדון בסוגיות האלה  
מתוך הדיסציפלינה של מדעי המדינה,  
הווי אומר אריסטו, אפלטון,  
מקיאבלי, הובס, לוק, רוסו,

הגל, מיל, וכן הלאה.  
בזוויות האלה של אנשי מדע המדינה  
יש מעט מאוד כתיבה בישראל.  
הכתיבה קיימת,  
אבל היא מתחילה מאיפה?  
מניאו-מרקסיזם.  
זה ז'אנר שלם שקיים בישראל  
של כתיבה ניאו-מרקסיסטית  
בהקשר הזה

שפוסל את מדינת הלאום מן היסוד.  
הזכרתי כאן את שלום,  
חנה ארנדט  
זוכה פה לעדנה מחודשת,  
סלחו לה על חוסר אהבת ישראל,  
והיא זוכה פה עכשיו  
לעדנה מחודשת, אבל זה רק...  
אני אומר את זה כסימפטום.  
הכתיבה הניאו-מרקסיסטית  
בהקשר הזה  
היא מאוד מאוד רחבה בישראל,  
ואני לא אפרט.  
אז כיוון שזמני נורא קצר,  
אני אתייחס לשני תחומים,  
שתי דיסציפלינות,  
ועל כל אחת מהן אני אגיד דבר אחד.  
נושא אחד זה הנושא  
של חקר הלאומיות,  
והנושא השני זה הנושא  
של פילוסופיה פוליטית.  
בהקשר של חקר הלאומיות  
הדיסציפלינה השלטת

מאז שנות ה-80  
היא שהלאומיות היא דבר מודרני,  
המצאה של העת החדשה.  
ראשיתה או במהפכה הצרפתית  
או בריאקציה הגרמנית הספרדית  
למהפכה הצרפתית.  
הלאומיות היוונית,  
שנות ה-20 וכן הלאה, בלקן.  
המאה ה-19 זה המאה,  
אביב העמים,  
זו המאה של הלאומיות  
וזו ראשיתה של הלאומיות.  
הדיסציפלינה הזאת היא בעיניי,  
זה כבר אני מקצר ואומר  
הנה יחסי לעניין.  
לדעתי, הדיסציפלינה הזאת  
לא רק שהיא שתולה על המים  
ואין לה אחיזה,  
אבל זה אני לא יכול לפרט כאן,  
לדעתי גם היא עד כדי כך רעועה  
שאין לה סיכוי לשרוד אקדמית.  
זאת דעתי.  
היא לא תשרוד אקדמית.  
אני מצטט בכל זאת,  
תראו עד כמה הדברים הם זה.  
אנדרסון שאולי המפורסם שבהם  
הספר "קהילות מדומיינות"  
שמתאר את הדמיון שעל זה עומדת  
הקהילה הלאומית המודרנית,  
ספר קאלט בעיקר  
בפקולטות למדעי החברה.  
הספר הזה  
בפרקים הראשונים שלו  
הוא מתאר  
איך כל הפרדיגמה הזאת...  
הוא בעצם בכלל  
לא מתעסק בעבר.  
הוא מתעסק  
מהמהפכה הצרפתית וקדימה,  
הוא אפילו לא הולך לבדוק  
מה היה לפני כן.  
אז אני לא אקרא את הציטוט.  
הוא מצטט מכלי שני  
את הייז ואת קון.  
הוא מצטט את אבות המייסדים  
שהוא אומר... אני אקרא בכל זאת:  
"דומה ששום..."  
הוא אומר: "ראשית הלאומיות  
זו המהפכה הצרפתית,  
"דומה ששום איש  
לא טען ברצינות נגד קביעה זו

"פרט לאידיאולוגים  
חסידי לאומיות בארצות מסוימות".  
מי שכותב שהייתה לאומיות  
לפני המהפכה הצרפתית  
בטח הוא איזה חסיד  
לאומיות במהפכה... בזה...  
הדבר הזה הוא כל כך מופרך,  
והיום כשאנחנו רואים מה סטיבן...  
החוקרים שאני מזכיר עכשיו  
זה חוקרים שהתייחסו אל הנושא  
אחרי הכתיבה המודרניסטית,  
אחרי גלנר ואנדרסון והובסבאום.  
כי מי שלפני כן זו לא חוכמה,  
אבל הלכו ובדקו תרבויות  
כמו טאונסן שבדק את סין,  
כמו בארי קמפ  
שבדק את מצרים,  
כמו סטיבן גרוסבי  
שבדק את אדום ומואב וארם  
ותרבויות קדומות במזרח הקדום,  
וכלם אמרו: יש לאומיות עתיקה.  
יש לאומיות עתיקה.  
הדבר הזה לא מחזיק מים,  
ולכן לדעתי  
זה גם לא יחזיק מעמד כאן.  
רק יש לנו פה נציגות בסיפור הזה  
שהספר "אומות" שיצא בקיץ  
על ידי פרופ' עזר גת  
בסיוע של יעקבסון מאונ' ת"א  
וגם טוען את הטענה הזאת,

הטענה הפשוטה והברורה  
שמי שלומד את ההיסטוריה  
במבט לא יורוצנטרי אלא מאוד רחב,  
מבין את זה.  
הקשר בין תרבות לפוליטיקה  
הוא קשר יסודי  
מאז הקיום השבטי של בני האדם,  
דרך הקיום  
של ממלכות קטנות כשיש...  
דווקא המבנה האימפריאלי  
הוא המבנה החריג.  
דווקא הוא המבנה החריג  
והקיום של המדינה המודרנית.  
בכנס שנתתי  
בשנת '90 הרצאה  
בכנס של האגודה הישראלית  
למדע המדינה,  
נתתי שם כותרת קצת פרובוקטיבית  
להרצאה שקראתי לה  
הקהילה האזרחית או המדינה  
האזרחית כקהילה מדומיינת.

הווי אומר,  
דווקא המדינה המודרנית,

כשאנחנו מסתכלים  
במבט רחב על ההיסטוריה,  
דווקא המדינה המודרנית יש בה  
משהו שהוא חדש בתבנית שלו,  
הוא חדש במודל שלו  
בזה שהוא מפריד,  
הוא מנסה להפריד,  
לעשות את המדינה ניטרלית  
ולנתק בין התרבות  
לבין הפוליטיקה.  
זה לא הדבר היסודי.  
הנושא השני שאני אגיד אותו  
ממש במילה אחת,  
שזה הנושא  
של פילוסופיה פוליטית.  
אני אומר את זה במילה.  
תראו, הנושא של פילוסופיה פוליטית  
בישראל נמצא בוויכוח.  
כמו שאמרתי,  
יש שליטה חזקה,  
כתיבה מאוד סדורה שיטתית  
דיסציפלינרית בהקשר הזה  
של תפיסות  
ניאו-מרקסיסטיות.  
אין זמן לסקור את זה.  
אני רוצה רק לחדד דבר אחד.  
חלק מקרב המאסף  
שחלק מן החוקרים בישראל  
שמציגים קו שמרני

ואומרים: לא,  
יש לגיטימיות למדינת לאום,  
מגיעים למסקנה  
שמדינת הלאום לגיטימית  
ככל שימעטו  
הסממנים הציבוריים שלה.  
הדוגמה הכי מובהקת של מי שכתב  
את זה בצורה מאוד ברורה זה גנז.  
מדינת הלאום  
היא לגיטימית ככל שימעטו,  
זאת אומרת, כיוון שהיא  
איזושהי אילוף, אין לנו ברירה,  
אנחנו עומדים פה  
בפני מתקפה ביטחונית וכן הלאה,  
אין ברירה, אז אפשר  
שתתקיים מדינת לאום.  
אבל ככל שהיא תהיה מצומצמת יותר  
היא תהיה יותר לגיטימית.  
והטענה שאני ניסיתי לבסס

היא טענה הפוכה.  
אני טוען שאם אנחנו ממעיטים  
את הסממנים והביטויים  
של מדינת הלאום עד למינימום,  
היא מאבדת  
את הלגיטימיות שלה.  
זאת אומרת,  
כל הבסיס לאפליה או לשונות  
או להזדהות של המדינה  
עם קבוצה מסוימת,  
הבסיס מבחינת מדעי המדינה  
הוא רק במובן הזה  
שהמדינה באמת  
באה לבטא תרבות מסוימת,  
באה לבטא ערכים מסוימים,  
לתת להם נוכחות בפרהסיה,  
לתת להם נוכחות  
בזירה הציבורית.  
במידה וזה לא קיים,  
מושט הבסיס,  
מושט היסוד  
מהלגיטימיות של ישראל  
ושל כל מדינה כמדינת לאום.  
תודה רבה.

ד"ר עמיחי מגן, המרכז הבינתחומי הרצליה, פורום קהלת

אחר צהריים טובים, מכובדיי.  
אני אמנם צבר,  
אבל עם שורשים יקיים אנגלוסקסיים,  
אז אני אשתדל להתנהג  
כמו דובר אמריקאי.  
לא כל כך הרבה בדיחות.  
אולי אני אכניס אנקדוטה משעשעת  
לקראת הסוף.  
אני אנסה באמת להתמקד  
בעשר דקות שהוקצו לי  
בשלוש סוגיות מרכזיות

במשימה העמומה  
והלא פשוטה שקיבלתי,  
וזה להתייחס לזירה הבינלאומית  
ולהיבטים הבינלאומיים  
הגלומים בהצעת חוק היסוד.  
אז הסוגיה הראשונה והבסיסית  
אבל החשובה  
שאני חושב שחשוב מאוד  
שניתן עליה את הדעת  
היא השאלה האם מבחינת  
המשפט הבינלאומי,  
מבחינת הנוהג הבינלאומי,  
מדינת ישראל רשאית לחוקק

חוק יסוד המגדיר אותה

כמדינת הלאום של העם היהודי  
וכמדינה יהודית ודמוקרטית  
והתשובה כאן  
היא חד משמעית כן.

עקרונות הריבונות המדינתית  
והשוויון בין מדינות  
מעוגנים כבר בסעיף הראשון,  
סעיף מספר 1 של מגילת האו"ם  
כערכי יסוד של המערכת  
הבינלאומית הליברלית.  
מעקרונות אלה נגזר כי כל מדינה  
רשאית להגדיר את אופייה ומהותה  
באופן עצמאי.

כלל זה נכון באופן עקרוני  
ללא קשר לדת, לאום  
או לאופי המשטר הפנים-מדינתי,  
אך יש שיטענו ובצדק, לדעתי,  
שכאשר מדובר במדינה הבוחרת  
להגדיר את אופייה ומהותה  
בחקיקה באמצעות נבחרי ציבור  
במוסדות דמוקרטיים  
בתהליכים דמוקרטיים,  
הכלל הזה מקבל  
משנה תוקף נורמטיבי.  
בנוסף אני רוצה לציין  
כי המשפט הבינלאומי עצמו  
איננו קובע את מעמדם של כללים  
ונורמות בינלאומיות בדין הפנימי.  
גם מעמד זה נקבע על ידי  
המשטר החוקתי של כל מדינה.  
נקודה זו רלוונטית  
להפרכת הטענה שישראל מנועה  
"איי-פריווי", מה שנקרא,  
מלהגדיר את אופייה ומהותה  
בחקיקה פנימית  
בשל עקרונות, נורמות או כללים  
בינלאומיים כאלה ואחרים.  
עכשיו ישנם אנשים, ולדאבון הלב  
לא רק בקרב לאומנים ערבים,  
אסלאמיסטים קיצוניים  
או בשמאל הרדיקלי,  
החשים מבוכה, נקרא לזה,  
או לפחות מביעים מורת רוח  
מעצם הגדרת מדינת ישראל  
כמדינת לאום יהודית דמוקרטית  
אם בגלל הסתייגותם העקרונית  
מרעיון מדינת הלאום  
ואם בגלל התפיסה  
הפרטיקולרית יותר

שבעצם המושג מדינה יהודית  
יש פגם יסודי ועמוק  
הנוגד אילו שהם עקרונות  
ליברליים ואוניברסליים.  
אני רוצה להדגיש שהתפיסה הזו  
לא רק שאין לה יסוד כלשהו  
במשפט הבינלאומי,  
אלא להפך, היא בעצמה פוגעת  
בעקרונות הריבונות המדינתית  
והשוויון בין מדינות,  
שהם עקרונות יסודיים,  
כפי שאמרת,  
של המערכת הבינלאומית  
המודרנית והליברלית.  
מדובר לא במערכת הבינלאומית  
של המאה ה-19.  
אני מקבל את כל מה שאמרת  
ואנתוני סמית כתב בתחומים האלה.  
אני מדבר פה על מה שנקרא  
ה"ליברל אינטרנשיונל אורדר",  
הסדר הליברלי הבינלאומי שהוקם  
לאחר מלחמת העולם השנייה.  
השוויון בין מדינות,  
עקרונות הריבונות,  
מדובר בעקרונות יסודיים  
במערכת הבינלאומית.  
וכאן אני רוצה גם להוסיף ולצטט  
את אמנון רובינשטיין ואלכס יעקבסון  
בספרם "ישראל ומשפחת העמים"  
שמוסיפים את הנקודה  
החשובה לטעמי  
ששלילת הלגיטימיות  
של המושג מדינה יהודית  
היא הפוגעת  
בעקרונות השוויון האוניברסליים  
משום שפירושה הוא  
שלילת זכותו של העם היהודי  
להגדרה עצמית  
ולעצמאות לאומית,  
זכות שנתפסת כעקרונית,  
מהותית, טבעית, במגילת האו"ם.  
ובכן, מבחינה עקרונית ומשפטית  
אין בזירה הבינלאומית כל מניעה  
לעיגון חוק המגדיר את ישראל  
כמדינה יהודית,  
בוודאי שלא מדינה  
יהודית ודמוקרטית.  
להפך, וכאן אולי יישאר לנו  
בתקווה זמן לדיון.  
לטעמי, מדינת לאום ריבונית  
דמוקרטית ליברלית  
יציבה ובטוחה בעצמה

היא אולי המנגנון הטוב ביותר  
שהומצא על ידי המין האנושי  
להגנה על זכויות אדם,  
ולכן כל צעד שייתן למדינת ישראל  
עוגן של זהות יהודית ודמוקרטית  
משרת את זכויות האדם בישראל  
ולטעמי גם מעבר לגבולותינו.  
הסוגיה המרכזית השנייה  
שיש לתת עליה את הדעת  
מבחינת ההקשר הבינלאומי  
היא האם מבחינה בינלאומית  
יש צורך, יש תועלת,  
יש שכל בחוק המגדיר את ישראל  
כמדינה יהודית ודמוקרטית,  
שהרי לא כל מה שמדינה רשאית  
או יכולה לעשות מבחינה בינלאומית  
הוא בהכרח רצוי, מועיל או נכון.  
במגבלות הזמן אתמקד  
בשתי נקודות בהקשר הזה.  
אחת, שלא כמו במאה ה-19 באירופה  
או במחצית הראשונה  
של המאה ה-20,  
מדינת הלאום הדמוקרטית כיום  
מאותגרת על ידי מה שנקרא  
כוחות צנטריפליים,  
שזה ההפך מכוחות צנטריפוגליים.  
זאת אומרת,  
כוחות שבעצם מפלגים אותה  
ומושכים אותה לכיוונים שונים.  
בפועל מדינת הלאום הדמוקרטית  
מאותגרת כיום גם מלמעלה,  
גם מהרמה הא-לאומית  
על ידי גורמים ומגמות א-לאומיות  
וגם מלמטה  
על ידי שחקנים לא מדינתיים  
ומגמות בדלניות תת-מדיניות  
או חוצות גבולות.  
מדינת הלאום הדמוקרטית מאתגרת  
כיום באופן חסר תקדים מלמעלה  
כתוצאה מהעברת סמכויות  
לארגונים בינלאומיים.  
מדינת ישראל הצטרפה לארגון  
האו-אי-סי-די ביולי 2010 כדוגמה,  
שינויים תרבותיים המנתבים  
את נאמנות האוכלוסייה  
מהמדינה למטרות אחרות  
מקומיות או גלובליות.  
הספרות מדברת היום  
על המעבר פרום ניישנס טו קוזס,  
העברת הנאמנות מהמדינה,  
מהחברה, מתחושות פטריוטיות  
לקבוצות ייחוס

ולנאמנויות אחרות,  
ותהליכי גלובליזציה שונים  
אשר מעצימים קבוצות ואינדיבידואלים  
על חשבון מדינת הלאום.  
והייתי שוב מדגיש ואומר,  
המגמות האלה חזקות במיוחד  
במדינות דמוקרטיות ליברליות.  
בד בבד אנחנו עדים להתפשטות  
כוחות בדלניים תת-מדינתיים,  
בין היתר באירופה.  
תראו מה קורה עם הבסקים,  
תראו מה קורה  
עם משאל העם בבריטניה,  
על התפצלותה של סקוטלנד  
מהממלכה המאוחדת,  
אבל בעיקר במזרח התיכון  
ובצפון אפריקה.  
בהקשר הזה אני רוצה לומר שהמגמה  
העמוקה והמשמעותית ביותר  
של הטלטלה האזורית,  
האביב הערבי במזרח התיכון  
בשנים האחרונות,  
היא אובדן הסמכות המדינתית  
והתחזקות מאסיבית  
של שחקנים לא מדינתיים  
ומגמות בדלניות הרסניות.  
המגמות האלה הן חזקות,  
הן עמוקות, הן ארוכות טווח.  
ישראל איננה חסינה מפניהן.  
אנחנו נוטים לחשוב על עצמנו  
כמדינה חזקה, כעל חברה חזקה,  
אבל אנחנו לא חסינים מאותן מגמות  
שהן עמוקות, כפי שאמרתי,  
חזקות, לא תמיד  
ניתנות לכימות ברגע נתון,  
אבל מגמות מאוד מאוד חזקות,  
וקיים צורך ממשי ודחוף  
דווקא לחזק את המגמה ההפוכה,  
את הכוחות הצנטריפוגיים.  
לחזק את הכוחות,  
לעגן עקרונות לשימור אופייה וזהותה  
של מדינת לאום דמוקרטית.  
שנית, במערכת  
הבינלאומית העכשווית  
קיימת הכרה הולכת וגוברת  
בצורך לחזק ולהעמיק  
את הזהות הלאומית  
תרבותית פרטיקולרית  
ולא בכדי אנחנו רואים  
את השיח האירופי,

את ההסתייגות של מנהיגים

כמו אנגלה מרקל ואחרים  
מהרב-תרבותיות, מהפוסט-לאומיות,  
מהפוסט-מודרנה,  
פוסט-דתיות של אירופה,  
כי גם באירופה,  
אולי בעיקר באירופה,  
מתחילים להבין שאותן מגמות  
כשלו בממדים מרכזיים  
ולא משרתים את עמי אירופה.  
אנחנו עדים לעלייה מאסיבית  
של מפלגות ימין,  
לעתים ימין קיצוני באירופה  
כאיזושהי תגובה לאותו תהליך  
שהתרחש בשנות ה-90  
של העברה מאסיבית של סמכויות  
לאיחוד האירופי וכו' וכו' וכו'.  
בד בבד, כאשר אנחנו מסתכלים היום  
על המערכת הבינלאומית  
אנחנו רואים את התחזקות  
דווקא של מדינות  
בעלות תפיסה חזקה של ריבונות  
ושל זהות לאומית ושל דת.  
תרבותית ודתית.  
כאן הדוגמאות הן בולטות:  
סין, הודו,  
מדינות אחרות שבהן דווקא  
תפיסת הזהות הלאומית הריבונית  
היא תפיסה חזקה מאוד.  
הסוגיה השלישית והאחרונה  
שאליה אני רוצה להתייחס בקצרה  
היא האם צפויה  
התנגדות בינלאומית  
לאימוץ חוק יסודי ישראלי:  
מדינת הלאום של העם היהודי.  
התשובה היא כמובן כן,  
צפויה התנגדות.  
"שום התקדמות אנושית  
לא הושגה באמצעות קונצנזוס",  
אמר אדם נבון,  
אבל כאן אנחנו  
צריכים להבחין בין...  
הבחנה ברורה בין ביקורת  
שהיא לגיטימית, שהיא עניינית,  
לביקורת שאיננה לגיטימית  
ואיננה עניינית.  
לאומנים ערבים,  
אסלאמיסטים, שמאל רדיקלי,  
תנועות בי-די-אס כאלה ואחרות  
יתנגדו למהלך שיחזק את ישראל  
כמדינה יהודית ודמוקרטית  
כפי שהם מתנגדים לקיומה של  
ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

זה לא מקור לביקורת  
שצריך להעסיק אותנו,  
ואי חקיקת החוק הזה  
לא תפיג את העוינות הבסיסית

של גורמים כאלה.  
תיתכן כמובן גם ביקורת  
לגיטימית עניינית  
מקרב אותם חוגים בארץ ובעולם  
שיחששו שעיגון הרעיון  
של המדינה היהודית  
נוגד נורמות אוניברסליות  
של זכויות אדם  
ויוצר בהכרח אפליה  
כלפי אזרחים ותושבים  
שאינם יהודים במדינת ישראל.  
כאן אני סבור שדווקא השיח הציבורי,  
האזרחי, האקדמי, המשפטי, השיפוטי  
שיקום בעקבות אימוץ חוק היסוד  
וכתוצאה ממנו  
יעילו לישראל מאוד  
בזירה הבינלאומית.  
אני רוצה לחלוק איתכם,  
ופה אני מסיים, אנקדוטה.  
לא מזמן נשאל שגריר  
האיחוד האירופי בישראל  
על עמדת האיחוד האירופי  
כלפי דרישת ישראל  
שהרשות הפלסטינית תכיר בישראל  
כמדינת לאום של העם היהודי  
בהסכם עתידי אפשרי.  
השגריר, כבוד לארס פאבורג אנדרסן,  
אמר, ואני מצטט:  
"אני לא חושב שיש לנו  
עמדה ברורה בנושא  
"בגלל שאנחנו  
לא בטוחים במאה אחוזים  
"למה הכוונה בקונספט הזה  
של מדינה יהודית".  
דווקא העמימות,  
דווקא חוסר הבהירות החוקתית  
והיעדר השיח החוקתי  
על המשמעות של ישראל  
כמדינת לאום של העם היהודי  
מחמירה את הבורות  
ומשחקת לידיהם של אלה  
הרוצים ליצור חיץ בין ישראל  
לעולם המערבי, לעולם החופשי,  
ולטעון כי קיימת סתירה תהומית  
בין היהדות והדמוקרטיה.  
לסיום, אני מאמין  
שאימוץ חוק יסוד

אשר יגדיר את ישראל  
כמדינת לאום של העם היהודי,  
כמדינה יהודית ודמוקרטית,  
והשיח הפנימי והבינלאומי  
שיצמח כתוצאה מאימוץ חוק כזה  
דווקא יסייע לישראל  
לא רק בהגדרה עצמית פנימית,  
לא רק בהתמודדות טובה יותר  
מול אותם כוחות בדלניים,  
א-לאומיים ותת-לאומיים,

אלא גם בעיצוב הסברת  
מעמדה של מדינת ישראל  
בעולם החופשי במאה ה-21.  
תודה רבה.

#### חבר הכנסת יריב לוין, הליכוד

תודה רבה.  
ראשית, אני באמת רוצה לנצל  
את ההזדמנות הזו  
ולהודות לחברי פורום קהלת,  
שמלווים אותי באמת  
לאורך העשייה שלי  
בהרבה מאוד עצות טובות  
ומאירות עיניים,  
בהרבה מאוד התייחסויות.  
אני חושב שהתרומה שלהם  
לעבודת החקיקה בכנסת  
בנושאים האלה  
היא תרומה משמעותית ומורגשת  
ותרומה שהייתה מאוד חסרה  
לפני שהפורום הזה היה קיים.  
אני גם רוצה לברך על הכנס הזה.  
אני חושב שהוא באמת חשוב  
משום שכפי שאני אתייחס  
אולי במשפט בסוף דבריי,  
צריך לעשות כן איזשהו מאמץ  
מאורגן ומלוכד  
כדי לקדם את הצעת החוק הזו  
משום שהדברים  
אינם פשוטים כלל ועיקר.  
אבל אני אתחיל אולי מבראשית  
ואומר שאני מוצא את עצמי הפעם  
בפני אתגר שהוא יוצא דופן.  
56 חוקים שהעברתי  
בקריאה שנייה ושלישית

בחמש השנים האחרונות  
היו כולם מבוססים על כך  
שהיה בהם חידוש מסוים.  
בכל פעם אני מנסה להסביר  
איזו בשורה אני מביא  
ומדוע מה שאני עושה  
הוא באמת איזשהו תיקון  
ואיזשהו חידוש חשוב.  
והנה ניצב הפעם אתגר  
מסוג אחר לחלוטין.  
חוק שאין בו שום חידוש.  
אגיד לכם יותר מזה,  
צריך ממש להתאמץ,  
צריך לצאת מן הבית  
ולשוטט בשוקי יד שנייה  
כדי לאסוף אל הסל  
את כל הנורמות שקבועות בו.  
חלקן בנות עשרות שנים:  
סמלי המדינה, שבות,  
חלקן בנות מאות שנים:  
עקרונות שנוגעים למדינה דמוקרטית,  
חלקן אפילו אלפי שנים:  
משפט עברי, מועדי ישראל.  
רטרו אמיתי.  
אני בכלל מוכרח לומר  
שבתור מי ששייך  
למה שמכנים היום ניאו שמרניים  
זאת באמת הרגשה נהדרת.

סוף סוף הרטרו חוזר לאופנה  
ומה שנקרא בגדול.  
אבל הצורך הזה נובע  
ממציאות עגומה מאוד.  
הוא נובע מנחשול פוסט ציוני גדול  
ששוטף אותנו ושמאיים לסכן  
את כל מה שבנינו כאן.  
והנחשול הזה נובע בעיקרו  
משני מרכיבים  
שכל אחד מהם תורם  
את תרומתו המפוקפקת  
למציאות שאנחנו חווים אותה.  
מרכיב אחד הוא הייתי אומר  
חדלונה הגדול של כנסת ישראל  
לעשות את מה  
שמוטל עליה לעשות  
ולקבוע את הנורמות  
שהיא צריכה לקבוע,  
והמרכיב השני הוא  
ההשתלטות האלימה  
של קבוצת מיעוט פוסט ציונית  
על מערכת המשפט שלנו  
ודרכה על הנורמות שמכתיבות

את חיי היומיום כאן.  
ואני אנסה אולי לגעת באמת  
על קצה המזלג בשתי הנקודות האלה.  
תראו, המדינה מוגדרת  
על ידי החקיקה עצמה  
כמדינה יהודית ודמוקרטית,

מה שאמור להיות מובן לחלוטין.  
המדינה היא מדינה יהודית  
ובתוכה מתקיים המשטר הדמוקרטי.  
היא איננה מדינה דמוקרטית,  
מדינת כל אזרחיה,  
שפה ושם היכן שזה לא מפריע  
לדמוקרטיה  
אפשר לקיים קצת חיים יהודיים.  
לכן הסדר הוא גם יהודית ודמוקרטית  
ולא הפוך.

אבל כאשר מסתכלים  
על חקיקת הכנסת,  
ובפרט על חוקי היסוד,  
ונדמה לי שהדבר הזה תואר מצוין  
על ידי ארנון קודם לכן.  
צד אחד של המשוואה והוא הצד  
שפותח אותה ומוביל אותה,  
הצד היהודי,  
כמעט שאיננו קיים.

והצד השני של המשוואה  
שגם הוא נחקק  
הייתי אומר כמעט מבלי משים,  
בוודאי לא מתוך כוונה לטשטש  
את הצד הראשון שלה,  
הוא הדבר היחיד  
שבעצם מונח בפנינו.

וכך יש לנו עקרונות חשובים מאוד:  
כבוד האדם, חירותו,  
אגב, גם הם די מעומעמים.

השאלה מה נכלל בחירות.  
האם חירות היא פשוטה כמשמעה  
קרי החופש,

או שלחירות גלויים שורה ארוכה  
של מונחים או זכויות אחרות

עד כדי מלוא כל העולם כל אחד  
על פי רצונו והשקפת עולמו  
היא גם שאלה פתוחה.

אבל אל מול הקביעות האלה  
לא השכילה הכנסת

לעגן עקרונות

שחלקם קיימים בחקיקה,

למשל כמו חוק השבות שקיים אבל  
איננו נמצא במדרגה של חוק יסוד,

ולכן לכאורה לו נרצה היום  
לחוקק אותו מחדש

או להוסיף או לתקן עליו דברים,  
אנחנו עלולים להימצא במקום  
שיגידו לנו שהוא סותר  
את אותם עקרונות  
שהועמדו מעליו.  
ויותר מזה גם אני חושב  
שהוא גם לא מתייחס לעובדה  
שהעקרונות האלה,  
אותם עקרונות יסוד,  
גם אותם אפשר וצריך לראות  
בקונטקסט מסוים  
והוא הקונטקסט של בסיס הקיום  
שלנו כאן כמדינה יהודית,  
משום שאני טוען שהם אינם סותרים  
את היותה של המדינה יהודית.  
הם טבועים בה,  
הם משלימים אותה,  
הם בוודאי לא כאלה שצריך לבוא  
ולומר שבעטיים צריך למחוק  
או להזיז הצידה את אותם  
עקרונות בסיסיים  
שבגללם בסופו של דבר  
המדינה הזו קמה.  
על הרקע הזה נכנסה לתמונה  
מערכת המשפט  
עם אותה מהפכה חוקתית  
שגם עליה דובר כאן קודם ולא אחזור.  
וגם שם עם עקרונות יסוד,  
ניתנה הדוגמה הטובה  
של פסק דין קעדאן,  
של ייחוד הארץ, ייחוד הנגב,  
ייחוד הגליל, גאולת אדמות,  
כל הדברים האלה הפכו פתאום  
לחוסר שוויון, לאפליה פסולה.  
הגענו למצב שאפילו תמרוץ  
השירות הצבאי באופן אמיתי  
לא ניתן לבצע  
כי באים ואומרים, נכון אמנם  
שאדם נמצא בחיסרון  
מכיוון שהוא נתן שלוש שנים מחייו  
וסיכן את עצמו  
והתחיל ללמוד רק בגיל 21  
ולא בגיל 18 וכן הלאה,  
אבל כפי שאומרים לי כאשר אני מנסה  
לקדם את חוק התורמים למדינה,  
כל זה איננו מספיק כדי לתת לו  
עדיפות במעונות הסטודנטים  
שכן יש בכך איזושהי פגיעה נוראה  
באיזושהו עקרון שוויון  
שאני למען האמת  
אינני מבין מהו.

הדבר הוא חמור משום שאת אותם  
ערכי שוויון כביכול  
שאפשר היה להתייחס אליהם  
כאל משלימים לזהות היהודית,  
כטבועים בה,  
הפכו אותם למשהו  
שהוא אחר לחלוטין.  
למין שוויון מלאכותי  
שאיננו שוויון,  
שבו מה שקובע הוא מיעוטו  
של מבקש הזכות  
ולא מהותה של הזכות,  
ואגב, גם בהקשר הזה אפשר להביא  
הרבה מאוד דוגמאות  
החל מהגירוש המזורז של  
מתיישבי גוש קטיף וצפון השומרון  
בלי דאגה לא לנושאים  
של ארץ ישראל  
אלא לזכותם,  
זכות הקניין שלהם על רכושם,  
זכותם לעבוד, זכותם לקבל  
חינוך מסודר לילדיהם  
ודברים בסיסיים שלא היו קיימים  
כאשר הוציאו אותם מבתיהם,  
מול ההקפדה עם תצלומי אוויר  
על קוצו של עץ  
כאשר מדובר  
בתוואי גדר ההפרדה,  
ששם, פתאום, יותר טוב לשלם  
מאות מיליוני שקלים  
לצורך הזזת הגדר  
מאשר לשלם סכומי פיצוי  
שהם בוודאי נמוכים בהרבה  
למי שטוען שאולי נפגעה זכותו  
כי הגדר עוברת על איזושהי חלקה  
או מונעת את הגישה שלו לאיזושהי  
חלקה חקלאית כזו או אחרת.  
אני חושב שעל הרקע הזה  
מתעורר הצורך הזה שכולנו מרגישים  
בהשבת הסדר הישן והטוב על כנו.  
ואני חוזר,  
השבת הסדר הישן והטוב.  
לא חידוש, לא המצאה  
של מדינת ישראל מחדש.  
אני גם אומר בכנות  
שהצעת החוק הזו שאנחנו הגשנו

היא איננה המזורז לכל בעיותינו.  
אני אגיד אפילו יותר מזה,  
היא קריאת כיוון חשובה מאוד,  
היא בוודאי תשפר את המצב,  
היא עדיין רחוקה מאוד

ממה שצריך באמת לעשות  
מכיוון שהבעיה  
היא הרבה יותר מורכבת.  
בסופו של דבר  
גם את הצעת החוק הזו  
וגם את הממשק בינה לבין הצעות...  
לבין חוקי היסוד האחרים הקיימים  
ישובו ויפרשו אותם שופטים,  
ולכן כנראה התוצאות לא תהיינה  
יותר מדי רחוקות  
ממה שאנחנו רואים עד היום,  
אולי הרטוריקה תהיה אחרת.  
ולכן אני חושב שהמהלך הזה,  
חשוב ככל שיהיה,  
הוא רק חלק אחד במערכת שלמה  
של מהלכים שצריך לבצע,  
ליצור שינוי יסודי במערכת המשפט,  
בשיטת בחירת השופטים.  
אגב, גם במערך  
הייעוץ המשפטי לממשלה,  
במעמדו של הייעוץ המשפטי  
אל מול...  
במעמדו של הייעוץ המשפטי  
אל מול המעמד של נבחרי הציבור,  
על מנת שבסופו של דבר  
ייווצר איזון כזה  
שלא רק נחוקק חוקים  
אלא גם היישום שלהם  
הלכה למעשה יהיה יישום הולם.  
אני רוצה לגעת בכמה מילים  
בתוכן של החוק  
כי גם הדבר הזה חשוב מאוד.  
ראשית, אני חושב שיש נקודה אחת  
שחשוב להעמיד אותה מול העיניים,  
מכיוון שהיא תתעורר כאשר נצטרך  
להידרש לשלבי החקיקה,  
בשאלה שהיא אולי לא סבוכה  
כמו מיהו יהודי,  
אבל היא בהחלט  
שאלה סבוכה למדי  
והיא מהי יהודית?  
מהי אותה מדינה יהודית?  
מכיוון שהאמירה הזאת  
שהיא בוודאי שובת לב,  
היא איננה ברורה כלל ועיקר.  
השאלה האם מדינה יהודית  
היא מדינת הלאום של העם היהודי,  
כפי שנדמה לי עבר  
בעיקר כחוט השני  
בהצעת החוק שהוביל השר לשעבר  
אבי דיכטר בקדנציה הקודמת,  
או שהמדינה היא איזשהו שילוב

שיש בו גם מרכיבים דתיים,  
ואם כן, מה עוצמתם?  
הצעת החוק שאנחנו הגשנו  
מנסה ללכת באיזשהו תלם ביניים.  
היא מנסה לקחת רעיונות  
גם מכאן וגם מכאן.  
יש בה מרכיבים,  
בעיניי מאוד חסרים היום,  
של הזיקה של עם ישראל כולו  
לארץ ישראל מצד אחד,  
הקשר בין יהודי התפוצות  
לבין מדינת ישראל,  
והאחריות של מדינת ישראל  
להגנה על יהודי התפוצות,  
כמובן, השבות שמקבלת מעמד  
של חוק יסודי,  
ויש בה גם כמובן אלמנטים אחרים  
שהם אלמנטים שנוגעים יותר  
לדברים בעלי צביון דתי יותר,  
כמו מועדי ישראל, למשל.  
וישנם גם אלמנטים שהשיוך שלהם  
בהחלט יכול להיות גם לכאן וגם לכאן,  
והדוגמה הבולטת ביותר  
היא הסוגיה של המשפט העברי  
ושל מעמדו בתוך המכלול הזה  
של מדינת ישראל,  
בתוך המכלול של מערכת  
המשפט שלה.

וגם כאן, מי שיסתכל על הניסוחים  
יראה שהם ניסוחים לא החדים ביותר.  
הם ניסוחים ששמים רגל בדלת  
אבל עדיין לא באים ומקבעים  
למשל את המשפט העברי  
כבעל מעמד-על  
על פני אפשרויות פרשניות אחרות,  
ונדמה לי שהשאלות האלה  
שהן שאלות מאוד מורכבות  
תבואנה לידי דיון,  
ולגביהן תיווצר מחלוקת לא פשוטה  
גם בין אותו מעגל  
ששותף לתמיכה ולהבנה  
שיש צורך בחקיקת החוק הזה.  
ישנה סוגיה נוספת  
והיא סוגיית השפה העברית,  
וכפי שאמר כאן, ובצדק, ישראל,  
היא כרגע הושמטה  
מהצעת החוק  
והדבר הזה נעשה משתי סיבות.  
סיבה אחת הייתה באמת  
סיבה פרקטית  
של מידת הסיכוי

להעביר את ההצעה  
משום שהנושא הזה הוא נושא  
מאוד קשה ומאוד בעייתי,  
והיכולת לגייס סביבו תמיכה רחבה  
היא לא פשוטה.  
ואני אומר את זה מתוך ניסיון,

משום שאני הגשתי  
את הצעת חוק השפות הרשמיות  
שבא להסדיר את כל סוגיית  
השפות הרשמיות.  
הגשתי אותה לאחר שכתבתי אותה  
עוד בימים לפני שהייתי חבר כנסת,  
והיא הוגשה בשעתו על ידי קבוצה  
נכבדה של חברי כנסת  
בהובלתה של השרה דהיום  
לימור לבנת,  
וכל הניסיונות שנעשו  
גם בכנסת ה-17 וגם ב-18  
וגם בכנסת הזו עד עכשיו לקדם  
את הצעת החוק הזו לא הצליחו,  
ולכן ראינו בזה אבן נגף מסוימת  
שלפחות בשלב הראשון  
העדפנו לבודד אותה.  
הסיבה השנייה היא  
שאכן בעיניי לסוגיית השפות  
יש צורך לתת מענה מקיף,  
מענה רחב.  
זו סוגיה מורכבת שאני לא בטוח  
שאפשר להסדיר אותה  
במשפט אחד או בסעיף אחד  
בתוך חוק יסוד מן הסוג הזה,  
ויכול להיות שגם מן הטעם הזה  
יש אולי היגיון ומקום  
לתת לה התייחסות פרטנית.  
יחד עם זאת,  
אני בהחלט אומר ששוב,  
אם אנחנו רוצים להגיע אל השלם,  
זו דוגמה טובה  
לנושא שחייבים לעסוק בו,  
חייבים לפתור אותו,  
חייבים לטפל בו,  
והוא כרגע איננו מונח על השולחן.  
משפט אחרון אני אומר לסיכום,  
והוא אולי בסוגיה הכי חשובה  
לפחות מנקודת המבט שלי  
כמי שרוצה לקדם את החוק,  
זוהי הסיכויים בסוף להעביר אותו  
במתכונת שבאמת תהיה קרובה  
למתכונת הזו  
שאנחנו הבאנו בהצעת החוק  
שמונחת לקריאה הטרומית.

אני יכול לומר לכם בגילוי לב  
שנכשלנו בדבר אחד  
כבר במהלך הראשון.  
רצינו להביא הצעה בתמיכה  
הרבה יותר רחבה,  
עם חתימות של חברי כנסת  
מקשת רחבה של סיעות הבית  
ולא הצלחנו, משום שנדרשנו על ידם  
לזויתורים ולשינויים  
שלפחות אני באופן אישי  
לא יכולתי לקבל אותם.  
אנחנו נהיה מוכרחים  
להגיע להבנה רחבה  
קודם כול בתוך שורות הקואליציה  
סביב ההצעה הזו.  
וכאן אני חושב שהמשקל שלכם  
כאנשים שבאים מתוך העולם האקדמי  
שבאים דווקא  
מחוץ למערכת הפוליטית,  
הוא משקל חשוב.

הדרך להעברת ההצעה הזו  
היא דרך ארוכה ולא פשוטה,

ואנחנו נידרש כאן באמת  
להרבה אורך רוח, הרבה מאוד גיבוי,  
אבל אין לי ספק שדווקא עכשיו  
ועל רקע השיח שמתנהל  
נוצרה לנו הזדמנות בלתי חוזרת  
לקבע את הדבר הזה,  
ושוב אני אומר,  
לא להמציא את הגלגל מחדש  
אלא רק לומר את המובן מאליו  
שלצערי יש מי שמנסה להשכיח אותו.  
תודה.